

УДК 378.371

УЗАГАЛЬНЕННЯ СУТНОСТІ ДЕФІНІЦІЇ «ДОСЛІДНИЦЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ»

Кравченко С.О.

Полтавський університет економіки та торгівлі

Досліджено теоретичні питання сутності дефініції «дослідницька компетентність». Порівняно національну систему кваліфікацій з європейською, та визначено необхідність доповнення переліку компетенцій дослідницькою. Проаналізовано ряд публікацій та досліджень з даного питання. Визначено передумови її формування. Встановлено особливості змісту та сформульовано узагальнене визначення дефініцій «дослідницька компетентність» та «дослідницька компетенція».

Ключові слова: компетентнісний підхід, дослідницька компетентність, дослідницька компетенція, зміст дослідницької компетентності, аналіз сутності компетенцій.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть в багатьох країнах світу відбуваються процеси зміни суспільного світобачення, на зміну індустріальному невпинно приходить інформаційне. Україна, як центральноєвропейська країна з проєвропейським майбутнім, також переживає ряд суспільних інтеграційних процесів, таких як глобалізація, демократизація, створення єдиного інформаційного простору, швидкий розвиток інформаційних технологій, інтенсивний товарообмін між країнами, взаємна інтеграція культур. Інтенсивний прояв цих явищ в свою чергу вже здійснив невідворотній вплив на розвиток вітчизняної освіти, спонукавши ряд науково-педагогічних досліджень різноманітних аспектів компетентнісного навчання, подальший розвиток його науково-понятійного апарату, диференціації компетентностей, вивчення їх ролі у формуванні компетентної особистості з певних галузей знань, суспільного виробництва тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У відповідності до загальноєвропейських тенденцій розвитку освіти, в Україні відбувається переорієнтація національної системи освіти України на кінцевий результат, викладений у термінах компетентнісного підходу, а також формування національної системи кваліфікацій (НСК), узгодженої з європейською системою кваліфікацій (ЄСК). В основу ЄСК покладено восьмирівневу таксономію: від найнижчого (базового) до найвищого (найрозвиненішого) рівня, кожний з яких визначає необхідний мінімум знань, умінь, особистісних та професійних компетенцій [31]. Згідно із структурою Європейської системи кваліфікацій, визначеної на основі результатів навчання, до мінімального переліку вимог входять уміння щодо дослідницької діяльності, зокрема: на п'ятому рівні – «розробляти стратегічні і творчі підходи при дослідженні чітко визначених конкретних та абстрактних проблем»; на шостому рівні – «демонструвати володіння методами...; демонструвати інновації у використанні методів...»; на сьомому рівні – «формувати діагностичні розв'язки проблем, що базуються на дослідженнях...»; на восьмому рівні – «досліджувати, розробляти і адаптувати проекти, що призводять до одержання нового знання і нових рішень». Саме тому система вищої освіти сьогодні повинна бути націлена на формування не просто професіонала-виконавця, а професіонала-дослідника, здатного легко адаптуватися до швидко мінливих умов, знаходити вирішення виника-

ючих проблем через володіння дослідницькими вміннями [10, с. 55].

На нашу думку, перелік компетенцій ряду діючих національних Стандартів освіти є неповним, оскільки вони відображають лише знанневий аспект цих понять і не розкривають здатність, готовність і ставлення особистості до професійної діяльності. Ми пропонуємо його розширити ще однією, ключовою на наш погляд, компетенцією – дослідницькою. Адже актуальність залучення до дослідницької діяльності майбутніх фахівців гостро постала при підготовці для набуття повноцінної професійної компетентності вже сьогодні. Тому актуальність формування дослідницької компетентності цілком узгоджується із загальноєвропейськими тенденціями розвитку освіти, зокрема Болонської декларації [17] та Великою Хартією університетів, якою проголошуються принцип невіддільності досліджень від навчання [8].

У дослідженнях багатьох педагогів (В.А. Болотов, І.А. Зимня, А.А. Ушаков, А.В. Хуторський та ін.) дослідницька компетентність визначалась ключовою, а її формування у сфері майбутньої професійної діяльності визнано однією з найважливіших цілей усіх сучасних програм вищої професійної освіти (В.І. Байденко, А.А. Вербицький, І.А. Зимня, В.Д. Шадриков та ін.).

Метою статті є розкриття на основі аналізу сучасних науково-педагогічних публікацій вітчизняних науковців сутності дефініцій «дослідницька компетентність» та «дослідницька компетенція».

Завданнями, які необхідно буде розв'язати, визначено:

- науково-педагогічний аналіз змісту дефініцій «дослідницька компетентність» та «дослідницька компетенція»;
- порівняння та узагальнення на основі отриманих даних їх змісту
- визначення сфери застосування даних понять.

Виклад основного матеріалу. Вивчаючи теоретичні аспекти сутності дефініції «дослідницька компетентність» було з'ясовано, що серед вітчизняних дослідників відсутнє однозначне її трактування, часто вона отожднюється з «дослідницькою компетенцією», внаслідок чого виникла необхідність виконати ґрунтовний аналіз суті цих понять.

Наприклад, дослідники Л. Банашко, О. Севастьянова, Б. Крищук, С. Тафінцева відзначили, що дослідницька компетенція передбачає оволодіння науковим мисленням, умінням спостерігати

й аналізувати, висунення гіпотези для вирішення спірних питань, виконувати дослідницьку роботу, аналізувати наукову літературу [16].

Л. Козак визначено, що дослідницька компетенція – це сукупність знань, інтелектуальних, практичних і організаторських умінь, спрямованих на виконання діяльності дослідницького та інноваційного характеру. Вони виявляються в умінях чітко формулювати суть досліджуваної проблеми, мету, об'єкт, предмет, робочу гіпотезу, завдання дослідження; планувати та організувати експеримент; у володінні методами наукового дослідження, умінні теоретично обґрунтувати і експериментально перевірити висунуту ідею в рамках досліджуваної проблеми; в умінні аналізувати результати своєї науково-дослідницької діяльності, робити необхідні висновки (проводити методологічну рефлексію); в умінні вести наукову дискусію; умінні підготувати публікацію або виступ за результатами своєї наукової роботи [14, с. 57].

На думку Попович І. дослідницька компетенція є надзвичайно важливою складовою професіоналізму фахівця, умова його розвитку і реалізації готовності до праці [25].

В свою чергу стосовно «дослідницької компетентності» з'ясовано наступне.

Окремі дослідники (Б.Г. Ананьєв [2], Н.В. Кузьміна [18], А.К. Маркова [21], Є.В. Попова [24], В.Д. Шадріков [29] та ін.) включили в поняття «дослідницька компетентність» сукупність особистісних якостей, необхідних для ефективної дослідницької діяльності. Тому ними ця компетентність ототожнюється з «функціональною компетентністю» (функціонально-діяльнісний підхід).

В.А. Адольф [1], А.А. Деркач [12] та ін. розглядали дослідницьку компетентність з позицій системного підходу і вважали її складовою професійної компетентності, а Б.С. Гершунський [9] і В.В. Лаптев [19] – елементом загальної та професійної освіченості.

А.В. Хуторський дослідницьку компетентність розглядає з позицій процесуально-технологічного підходу і визначає її як результат пізнавальної діяльності людини в певній галузі науки, знання, методи, методики дослідження, які він має опанувати, щоб здійснювати дослідницьку діяльність, а також мотивацію і позицію дослідника, його ціннісні орієнтації [27].

У класифікації ключових компетентностей І. Зимньою дослідницька компетентність входить в якості компонента в «компетенцію, що стосується діяльності людини» [13, с. 40], а в класифікації А.В. Хуторського розглядається як складова частина пізнавальної компетентності, що включає «елементи методологічної, надпредметної, логічної діяльності». Вона також є компонентом компетентності особистого самовдосконалення, спрямованого на засвоєння способів інтелектуального і духовного саморозвитку [28, с. 57].

В свою чергу, С. Осипова дослідницьку компетентність представила як інтегральну особистісну якість, що виражається в готовності і здатності самостійно освоювати і отримувати системи нових знань в результаті перенесення смислового контексту від функціональної діяльності до перетворювальної, базуючись на наявних знаннях, умінях, навичках і способах діяльності [23].

О. Ушаков визначив дослідницьку компетентність як «інтегральну якість особистості, що виражається в готовності і здатності до самостійного пошуку вирішення нових проблем і творчого перетворення дійсності на основі сукупності особистісно-усвідомлених знань, умінь, навичок, способів діяльності і ціннісних установок» [26].

На думку Н. Любчак дослідницька компетентність – це цілісна, інтегративна якість особистості, що поєднує в собі знання, уміння, навички, досвід діяльності дослідника, ціннісні ставлення й особистісні якості і виявляється в готовності та здатності здійснювати дослідницьку діяльність з метою отримання нових знань шляхом застосування методів наукового пізнання, застосування творчого підходу в цілепокладанні, плануванні, прийнятті рішень, аналізі та оцінці результатів дослідницької діяльності. Дослідницька компетентність є способом поведінки, способом життя майбутнього фахівця, в якому інтегруються його пізнавальні і творчо-перетворювальні здібності. У самій природі дослідницької компетентності закладений потенціал професійного саморозвитку, професійної кар'єри, причому дослідницька компетентність фахівця виявляється у самовпевненості, самореалізації тощо [20].

В свою чергу, М. Головань зазначає, що природа дослідницької компетентності така, що вона може виявлятися тільки в органічній єдності з мотивами та цінностями людини, тобто за наявності ціннісно-смислового ставлення, глибокої особистісної зацікавленості в даному виді діяльності. Мотиви та ціннісні орієнтації особи впливають на регуляцію розумових і пізнавальних процесів, тісно пов'язані з емоційно-вольовими механізмами психіки людини і регулюють її соціальну поведінку й професійну діяльність. Дослідницька компетентність в цьому сенсі виступає як спосіб поведінки, спосіб життя майбутнього фахівця, в якому інтегруються його пізнавальні і творчо-перетворювальні здібності. У самій природі дослідницької компетентності закладений потенціал професійного саморозвитку, професійної кар'єри, причому дослідницька компетентність фахівця виявляється у самовпевненості, в самореалізації, в осягненні сенсу дослідницької діяльності. Дослідницька компетентність хоч і є продуктом навчання, але не прямо впливає з нього, а є наслідком саморозвитку студента, його особистісного зростання, цілісної самоорганізації і синтезу свого пізнавального, діяльнісного і особистісного досвіду [10].

У класифікації А.В. Баранникова дослідницькій компетентності відводиться самостійна роль разом з навчальною, соціально-особовою, комунікативною, особово-адаптивною і компетентістю в галузі організаторської діяльності і співпраці [4].

О.В. Бережнова розглядає дослідницьку компетентність як особливу функціональну систему психіки і пов'язану з нею цілісну сукупність якостей людини, які забезпечують йому можливість бути ефективним суб'єктом цієї діяльності [5].

На думку Л. Голуб дослідницька компетентність є невід'ємним компонентом загальної і професійної освіченості – це характеристика особистості, що означає володіння умінями і способами дослідницької діяльності на рівні технології в ці-

лях пошуку знань для вирішення фахових проблем [11, с. 11].

Т. Боровикова зазначила, що компетентність формується в діяльності і завжди проявляється за умови ціннісного ставлення до діяльності, особистісної зацікавленості. У зв'язку з цим досягається високий професійний результат. На думку автора, дослідницьку компетентність можна представити через взаємозв'язок загальнокультурних компетенцій і професійних, які наповнюють її змістом. При цьому загальнокультурні компетенції інваріантні для будь-якої професійної діяльності, а професійні змінюються залежно від напряму підготовки і включають в себе готовність до конкретної професійної діяльності з науково-дослідною спрямованістю [6].

У цілій низці робіт дослідницька компетентність розглядається як інтегральна характеристика особистості фахівця, що включає знання, вміння, цінності, досвід, особистісні якості, рефлексію в різних варіантах (Т.Г. Браже [7], О.А. Козирева [15], М.Б. Шашкіна [30], В.Д. Симоненко [22], А.В. Багачук [3] та ін.). На наш погляд, така позиція дещо суперечлива, адже характеристика – це опис певних характерних рис, якостей чого-небудь або ж офіційний документ.

Висновки і пропозиції. Виходячи з існуючих в педагогічній науці підходів до трактування даної дефініції, робимо узагальнення, що більшість дослідників розглядають під дослідницькою компетентністю сукупність якостей особистості, які передбачають володіння дослідницькими знаннями, вміннями, навичками та готовність і мотивацію до здійснення дослідницької діяльності і впровадження результатів досліджень у свою роботу.

Керуючись вищевикладеним та узагальнюючи вищезначені наукові джерела ми пропонуємо наступні формулювання досліджуваних дефініцій:

«*дослідницька компетенція*» – сукупність знань з методології і методів наукового дослідження, вмінь визначати суть, мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, формулювати робочу гіпотезу, планувати та проводити дослідження, аналізувати отримані результати, формулювати висновки, готувати публікації, презентації, виступи та захищати дослідницьку роботу, які є необхідними для якісної професійної діяльності;

«*дослідницька компетентність*» – інтеграційна якість особистості, яка виявляється в усвідомленій готовності фахівця здійснювати активну дослідницьку діяльність, володіючи сукупністю знань з методології і методів наукового дослідження; вмінь визначати суть, мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, формулювати робочу гіпотезу, планувати та проводити дослідження, аналізувати отримані результати, формулювати висновки; досвіду підготовки публікацій, презентацій, виступів та захисту дослідницьких робіт; здатністю переходити від процесуальної діяльності до творчої, прагнення до саморозвитку і вдосконалення в професійній діяльності.

Пропонуємо надалі продовжити роботу науково-педагогічної спільноти над з'ясуванням сутності окремих видів компетенцій, необхідних майбутнім випускникам української середньої і вищої школи з метою пришвидшення переходу вітчизняної освіти на компетентнісний підхід та повноцінної інтеграції в європейський освітній простір.

Список літератури:

1. Адольф В. А. Формирование профессиональной компетентности будущего учителя / В. А. Адольф // Педагогика. – 1998. – № 1. – С. 72-75.
2. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания. – М: Наука – 1977. – 284 с.
3. Багачук А. В. Дидактические возможности формирования и развития исследовательской деятельности студентов педагогического вуза / А. В. Багачук // Вестник Томского государственного педагогического университета. – 2009. – № 10. – С. 26-31.
4. Баранников А. В. Содержание общего образования: компетентностный подход / А. В. Баранников. – М.: ГУ ВШЭ, 2002. – 51 с.
5. Бережнова Е. В. Профессиональная компетентность как критерий качества подготовки будущих учителей // Компетентности в образовании: опыт проектирования: сб. науч. тр. / под ред. А. В. Хуторского. – М.: Научно-внедренческое предприятие «ИНЭК», 2007. – 327 с.
6. Боровикова Т. В. Развитие профессиональной компетенции руководителей образовательных учреждений в системе муниципального управления образованием // Вестник Челябинского государственного педагогического университета – № 5 – Челябинск: ЧГПУ, 2010. – С. 20-25.
7. Браже Т. Г. Развитие творческого потенциала учителя / Т. Г. Браже // Сов. ветская педагогика. – 1989. – № 8. – С. 89-94.
8. Велика хартія університетів http://www.edupolicy.org.ua/files/Magna_Charta_Universitatum.pdf.
9. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века (в поисках практико-ориентированных образовательных концепций). – М.: Совершенство, 1998. – 608 с.
10. Головань М. С. Сутність та зміст поняття «дослідницька компетентність» / М. С. Головань, В. В. Яценко // Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі: збірник наукових праць. Випуск VII. – Кривий Ріг: Видавничий відділ НМетАУ, 2012. – С. 55-62.
11. Голубь Л. А. Через исследовательскую деятельность – к качеству образовательного результата // Традиции и инновации в образовании. – Ижевск: Издательство ИПК и ПРО УР, 2006. – С. 9-13.
12. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионала / А. А. Деркач. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж: НПО «МОДЭК», 2004. – 752 с.
13. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / И. А. Зимняя. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 213 с.
14. Козак Л. Формування дослідницьких компетенцій майбутніх викладачів дошкільної педагогіки і психології / Л. Козак // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2014. – Вип. 1-2. – С. 55-60.
15. Козырева О. А. Компетентность современного учителя: современная проблема определения понятия / О. А. Козырева // Стандарты и мониторинг в образовании. – 2004. – № 2. – С. 48-51.

16. Концепція педагогічної компетентності майбутніх учителів у системі ступеневої підготовки спеціалістів початкової ланки освіти / Л. В. Банашко, О. М. Севастьянова, Б. С. Кришук, С. І. Тафінцева. 2013 р. URL: <http://www.kgpra.km.ua>.
17. Кравченко С. О. Дослідницька компетенція як необхідна складова професійності майбутнього еколога / С. О. Кравченко // «Становлення і розвиток педагогіки» (м. Івано-Франківськ, 23-24 грудня 2016 р.). – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. 188 с. – С. 87-90.
18. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Кузьмина Н. В. – М.: Высш. шк., 1990. – 119 с.
19. Лаптев, В. В. Научный подход к построению программ исследования качества образования / модернизации общего образования на рубеже веков: сборник научных трудов / В. В. Лаптев. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2001. – С. 3-10.
20. Любчак Н. М. Теоретичні аспекти визначення сутності дослідницької компетентності майбутнього вчителя / Н. М. Любчак // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія. – 2013. – Вип. 39(4). – С. 33-40.
21. Маркова А. К. Психологические критерии и ступени профессионализма учителя / А. К. Маркова // Педагогика. – 1995. – № 6. – С. 55-63.
22. Общая и профессиональная педагогика: Учеб. пособие для студ. пед. вузов / Под ред. В. Д. Симоненко. – М.: Вентана-Граф, 2007. – 368 с.
23. Осипова С. И. Развитие исследовательской компетентности одаренных детей. М., 1998.
24. Попова Е. А. Человек как основополагающая величина современного языкознания / Е. А. Попова // Филологические науки. – 2004. – № 2. – С. 69-77.
25. Попович І. Формування дослідницької компетенції як важлива складова професіоналізму вчителя / І. Попович // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – 2014. – Вип. 32. – С. 155-156.
26. Ушаков А. А. Развитие исследовательской компетентности учащихся общеобразовательной школы в условиях профильного обучения: автореферат дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / А. А. Ушаков. – Майкоп, 2008. – 26 с.
27. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 55-61.
28. Хуторской А.-В. (2003). Ключевые компетенции: Технология конструирования. Народное образование, 5, 55-61.
29. Шадриков В. Д. Новая модель специалиста: инновационная подготовка и компетентностный подход // Высшее образование сегодня. – 2004. – № 8. – С. 27.
30. Шашкина М. Б. Формирование исследовательской деятельности студентов педагогического вуза в условиях реализации компетентностного подхода: монография / М. Б. Шашкина, А. В. Багачук; Краснояр. гос. пед. ун-т им. В. П. Астафьева. – Красноярск, 2006. – 240 с.
31. The European Qualifications Framework for Lifelong Learning, 2008 URL: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture.

Кравченко С.А.

Полтавский университет экономики и торговли

ОБОБЩЕНИЕ СУЩНОСТИ ДЕФИНИЦИИ «ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ»

Аннотация

Исследованы теоретические вопросы сущности дефиниции «исследовательская компетентность». Проведено сравнение национальной системы квалификаций с европейской, определена необходимость дополнения перечня компетенций исследовательской. Проанализирован ряд публикаций и исследований по данному вопросу. Определены предпосылки ее формирования. Установлены особенности содержания и сформулированы обобщенное определение дефиниций «исследовательская компетентность» и «исследовательская компетенция».

Ключевые слова: компетентностный подход, исследовательская компетентность, исследовательская компетенция, содержание исследовательской компетентности, анализ сущности компетенций.

Kravchenko S.A.

Poltava University of Economics and Trade

GENERALIZATION OF THE ESSENCE OF THE DEFINITION OF «RESEARCH COMPETENCE»

Summary

Theoretical questions of the essence of the definition «research competency» were investigated. The comparison of the national system of qualifications with the European one was carried out, and the necessity of addition of the research one to the list of competences was determined. A number of publications and studies on this issue were analyzed. The preconditions for its formation were determined. Features of the content were established and a generalized determination of the definitions «research competency» and «research competence» was formulated.

Keywords: competence approach, research competency, research competence, content of research competency, analysis of the essence of competences.